

KNJIŽNICA V LENDAVI IN NJEN POMEN NA DVOJEZIČNEM OBMOČJU

Magda Berden

I.

Narodnostno mešano območje v Prekmurju, na katerem so naseljeni Slovenci in Madžari, obsega 39 naselij severovzhodnega dela Slovenije ob jugoslovansko-madžarski meji. To nacionalno mešano ozemlje pripada upravno-teritorialno dvema občinama — Lendavi in Murski Scboti. V letu 1971 je na tem območju živel 9419 Madžarov, 8139 Slovencev in 850 pripadnikov drugih narodnosti. Največja gostota madžarskega življa je v obmejnem delu lendavske občine, kjer živi kar 83 odst. vseh Madžarov v Prekmurju. Pomešanost slovenskega in madžarskega prebivalstva po teh naseljih je zgodovinsko pogojena. V navedenih krajih je odstotek Madžarov ali Slovencev običajno večji od 10 odst. Zato to območje označujemo kot nacionalno mešani tip naselij oziroma dvojezično območje.

Načela enakopravnosti narodov in narodnosti Jugoslavije so začrtana v demokratični Ustavi SFRJ in Ustavi SRS ter v številnih političnih dokumentih ZKJ, SZDL, tako tudi v statutih območnih mejnih občin. Enakopravnost pripadnikov raznih narodnosti se izraža v vseh oblikah družbenega razvoja. Pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti imajo pripadniki narodnosti v skladu z ustavo in zakoni pravico, da uporabljajo svoj jezik in svojo pisavo. Za uveljavitev enakopravnosti narodov in narodnosti je posebno pomembno določilo Ustave SRS, ki izrecno določa, da sta na območju, kjer živijo pripadniki slovenskega in madžarskega naroda, slovenski in madžarski jezik enakopravna. To praktično pomeni, da sta na tem narodnostno mešanem območju oba jezika uradna jezika. Dvojezični so krajevni in drugi napisi, obrazci, delo v predšolskih ustanovah in osnovnih šolah, poslovanje državne uprave, sodstva, interesnih skupnosti, družbenopolitičnih organizacij, prav tako pa tudi poslovanje služb v gospodarstvu. Na delovna mesta, kjer delavci prihajajo v stik z občani madžarske narodnosti, bi praviloma morali razporejati ljudi, ki obvladajo oba jezika.

V Lendavi, ki doživlja močan gospodarski razvoj, je znašal delež Madžarov leta 1970 32,8 odst., Slovencev pa 53,3 odst. Odstotek prebivalstva obeh narodnosti je med letoma 1961—1970 porasel le za 0,5 odst. Razen mesta Lendave in okolice (Dolga vas, Trimlini, Dolnji Lakoš, Čentiba), kjer je število prebivalcev po letu 1948 poraslo, je za preostale kraje dvojezičnega območja značilna demografska stagnacija oziroma vidno znižanje naseljenosti. Razlogi za tako stanje so enaki razlogom na drugih, nacionalno celovitih območjih — obmejna lega in slaba gospodarska razvitost regije.

Možnost za razvoj madžarskega jezika in kulture določata dva dejavnika — izobraževalni sistem ter povezovanje z matičnim narodom. Izobraževanje temelji na načelih dvojezičnega šolstva, ki je bilo uvedeno v osnovne šole leta 1959/60 in zagotavlja otrokom madžarske in slovenske narodnosti, da spoznavajo in obvladajo sodobni slovenski ter madžarski jezik. Priprave na dvojezično šolo se začnejo že v predšolskih zavodih, kjer se otroci ob igri in delu seznanjajo s pogovornim slovenskim in madžarskim jezikom.

Madžarska narodnostna skupnost ima svoj tednik Népujság in lastni radijski program pri radijski postaji Murska Sobota. Razvita je tudi založniška dejavnost, knjižničarstvo, deluje pa tudi vrsta kulturno-umetniških skupin. Stiki z matičnim narodom se v glavnem omejujejo na obiske gledališč in kulturnih skupin iz Madžarske, na sodelovanje založb, izmenjavo knjig ter štipendistov po meddržavnem sporazumu o kulturnem sodelovanju.

Pri uresničevanju vzgojno-izobraževalnega ter kulturnega koncepta imajo pomembno vlogo tudi knjižnice na dvojezičnem območju, ki nudijo v enaki meri Slovincem in Madžarom literaturo v njihovem materinem jeziku.

II.

Knjižnica v Lendavi je bila ustanovljena že pred več kot sto leti. Po drugi svetovni vojni je leta 1946. začela poslovati kot Okrajna sindikalna knjižnica. Del knjižne zaloge je ostal iz predvojnega fonda, precej knjig pa so darovali občani. Knjižnica ni imela knjižničarja — nameščenca, pač pa so knjižničarsko delo opravljali ljudje, ki so bili redno zaposleni bodisi v šoli ali drugod. Devet let po ustanovitvi (1955) je knjižnica razpolagala s 6000 knjigami. Dobivala je dotacijo iz občinskega proračuna in tako v mejah možnosti skrbela za nabavo novosti. Knjižnica je imela tudi lepo število nemških in srbohrvaških knjig in približno izenačen knjižni fond v slovenskem in madžarskem jeziku. Od takratnih petsto bralcev jih je bila približno polovica madžarske, polovica pa slovenske narod-

nosti. Po socialnem sestavu ni bilo premoči enih ali drugih; knjig so se posluževali delavci, kmetje in uslužbenci sorazmerno v enakem številu. Korak dalje je pomenila združitev s sindikalno knjižnico podjetja Nafta. S to združitvijo je število knjig v knjižnici poraslo na približno devet tisoč izvodov.

S 1. majem 1964 so v knjižnici zaposlili knjižničarja in s tem dnem je dejavnost knjižnice zaživela drugače. Začelo se je redno, bolj načrtno delo, čeprav je knjižničar opravljal tudi naloge tajnika Zveze kulturnoprosvetnih organizacij. Tisto leto je bila ustanovljena knjižnica oziroma izposojevališče v Dobrovniku, naselju z okrog 1300 prebivalci, z začetnim fondom 478 madžarskih knjig. Tedaj je lendavska knjižnica imela že 9178 knjig. Število bralcev je poraslo na 896; knjižnico so obiskali 3543-krat in si izposodili 7255 knjig.

Knjižnica je bila urejena po pultnem sistemu. Imela je ločeno urejene slovenske in madžarske knjige. Med bralci je bilo veliko otrok, saj je imela šolska knjižnica preskromno knjižno zalogo. Knjižnica je bila odprta dvakrat tedensko od 13. do 19. ure in ob nedeljah od 8. do 12. ure, ko so knjižnico obiskovali predvsem kmetje iz okoliških vasi, pa tudi dijaki in študenti.

Septembra 1. 1973 so samoupravni organi Delavske univerze, h kateri je knjižnica organizacijsko spadala in še spada — v dogovoru s predstavniki Skupščine občine Lendava sprejeli dva knjižničarja z višjo izobrazbo z željo, da bi knjižničarska dejavnost zaživela kot v drugih krajih in opravljala svoje družbeno poslanstvo tako, kot se od tovrstne ustanove zahteva. Seveda ni bilo pričakovati, da se bo stanje s tem že samo po sebi spremenilo in izboljšalo; potrebno je bilo sodelovanje in razumevanje predstavnikov občine, kulturne skupnosti in delavske univerze. Knjižnica je bila praktično brez denarja, brez potrebnih prostorov in opreme. Imela pa je tisto leto že 26.267 knjig, vendar pa niso bile še nikoli pregledane in prebrane. Veliko jih je bilo zastarelih, apolitičnih, uničenih, skratka neuporabnih. Knjige so bile še vedno razvrščene po policah po pultnem sistemu v dveh prostorih, od katerih se je dalo ogrevati le enega, v skupni površini komaj 80 m². Ko so si knjižničarji prizadevali, da bi si uredili delovne razmere, so jim bili v veliko pomoč vsi, do katerih so prišli s prošnjo za pomoč. Tako jim je občina vsaj delno ugodila s tem, da jim je zagotovila primernejše prostore. Pomoč jim je nudila matična služba pri NUK, Univerzitetna knjižnica v Mariboru in Mariborska knjižnica; ta nam je strokovno pomagala pri izločanju zastarelega knjižnega fonda. V teh težavnih začetkih nam je bila svetel vzgled lepo urejena knjižnica v Lenartu s prijaznim osebjem, ki nas je spodbujalo, razumelo in nam pomagalo. Republiška matična služba v Ljubljani, h kateri smo se zatekli, je posre-

dovala, da smo bili pri Kulturni skupnosti Slovenije deležni finančne pomoči za ureditev knjižnice. Tako smo se ob slovenskem kulturnem prazniku 8. februarju 1976 preselili v prenovljene prostore. Takrat sta bila v knjižnici dva stalna knjižničarja, na delovnem mestu tretjega pa se je dotlej menjalo v dveh letih kar pet knjižničarjev. Do tako pogoste menjave je prihajalo bodisi zaradi deljenega delovnega časa, nizkih osebnih dohodkov, bodisi zaradi tega, ker je knjižničarstvo služilo kot odskočna deska na boljše delovno mesto. V letu 1976 se je stanje uredilo; zdaj imamo dva višja knjižničarja in knjižničarja s srednjo izobrazbo. Vsi trije obvladajo slovenski in madžarski jezik.

Še v starih, sicer neprimernih prostorih smo uredili prosti pristop, knjige, slovenske in madžarske, pa postavili skupaj tudi pri leposlovju. Ločili smo le hrvaške leposlovne knjige. Čeprav še nismo mogli opravljati drugih dejavnosti, delati z otroki, pripravljati razstave in drugo, so bili uspehi vidni. To nam ilustrirajo tudi podatki iz delovanja knjižnice v zadnjih treh letih:

	1973	1974	1975
Število knjig	21.670	21.675	24.797
Število izločenih knjig	2.557	3.235	—
Nakup novih knjig	1.637	3.245	3.177
Število članov-bralcev	903	1.291	1.531
Število obiskov	6.449	8.802	9.885
Izposojenih knjig na dom	11.538	14.003	19.858
Sredstva za nakup knjig in časopisov — v dinarjih	11.619	115.620	110.990

S preselitvijo v prenovljene prostore, kjer so dobili svoj oddelek otroci in odrasli, vsi skupaj pa prostorno in lepo čitalnico, so v primerjavi z istim obdobjem lani letos zabeležili tele podatke o obisku:

	Februar:		Marec:		April:	
	1975	1976	1975	1976	1975	1976
Število obiskov	515	759	441	815	520	867
Število izposojenih knjig	1.079	1.674	912	1.733	1.273	1.853

Različna zahtevnost bralcev je često odraz nacionalno mešanega območja. Najprej gre za starejše bralce, ki govorijo le en jezik in tudi berejo le v svojem jeziku. Veliko jih je madžarske na-

rodnosti, berejo pa knjige starejših madžarskih pisateljev. Bolj malo pa segajo po delih novejših madžarskih pisateljev in po prevodih novejših del. Na branje strokovnih knjig se navajajo počasi. Še največ zanimanja kažejo za knjige s področja medicine, kmetijstva, vrtnarstva in gospodinjstva, moški pa segajo po zgodovinskih in topisnih delih. Starejšim bralcem morajo v knjižnici posvečati posebno skrb, saj jim je več kot samo prostor, kjer si zamenjajo knjige. Ti bralci ne pridejo v knjižnico kar mimogrede, kot mlajši, ampak jim pomeni vsak obisk posebno doživetje. Želijo se pogovarjati, hočejo, da jim knjižničar pove svoje mnenje o knjigi, jim nakaže njeno vsebino. Skoraj za vsakega bralca vemo, kaj ga zanima. Eni izbirajo med vohunskimi in pustolovskimi romani, drugi med zgodovinskimi, posebno ženske pa med psihološkimi in družbenimi romani. Takega bralca posebej razveselijo, če mu povedo, da so zanj prihranili knjigo, za katero menijo, da ga bo zanimala. S knjižničarjem govorijo v materinščini, saj drug jezik komajda razumejo. Tako je v naši knjižnici obvezno, da knjižničar aktivno obvlada oba jezika. Najstarejši bralci znajo biti tudi kritični, saj često ponavljajo, da jim knjižnica veliko pomeni, zato jim ni vseeno, kako je v njej. Hočejo, da je knjižnica lepo urejena, prav tako njena okolica, kjer naj bo veliko cvetja. Želijo, da si knjižničar vzame zanje čas, da je z njimi prijazen in pripravljen na pogovor. Cenijo tistega knjižničarja, ki pozna dela, katera tudi sami prebirajo. Ti bralci redno vračajo knjige, nikoli jim ni treba pošiljati opominov.

Srednja generacija bralcev bere povečini slovenske in madžarske knjige. Po knjige prihajajo v popoldanskem času, spotoma ob nakupovanju ali med sprehodom. Domačini, ki obvladajo oba jezika, izbirajo med slovenskimi in madžarskimi deli, nekaj zaradi vsebine, nekaj pa zaradi jezika ali želje po spoznavanju književnosti obeh narodov. Bralcev ne moti postavitve knjig na policah, kjer so slovenska in madžarska dela skupaj. Radi segajo tudi po strokovnih knjigah, vendar se morajo knjižničarji potruditi, da zbudijo zanimanje zanje, zato ni dovolj, da bralce samo napotijo k polici. Seznanjajo jih z novitetami, jim svetujejo, saj v glavnem poznajo vse bralce, vedo za njihove konjičke, poznajo njihove poklice, pa tudi v pogovoru spoznavajo njih želje. Med temi bralci so taki, ki prebirajo slovenske knjige in se pogovarjajo slovensko, ali taki, ki prebirajo madžarske knjige in govorijo madžarsko. So pa bralci, za katere skoraj ne vemo, kaj so po narodnosti, ker govorijo enkrat slovensko, drugič spet madžarsko, prebirajo pa slovenske in madžarske knjige.

Posebno skrb posvečamo dijakom in študentom. V Lendavi je namreč samo ena srednja šola. Mnogo pa je dijakov, ki se vozijo

v srednje šole v Mursko Soboto ali pa se ob petkih vračajo iz srednjih, višjih in visokih šol iz Maribora, Zagreba in Ljubljane. Dijaki lendavskega Šolskega kovinarskega centra so v glavnem fantje, ki, razen izjem, ne berejo veliko. Vendar se pod skrbnim vodstvom profesorice slovenščine seznanjajo tudi z najnovejšo literaturo. Ti dijaki v večji meri segajo po strokovni literaturi, posebno s področja tehnike. Podobno skrb kot najstarejši bralci zahtevajo tudi dijaki in študenti, ki študirajo drugod. Vračajo se v knjižnico kot na kraj, s katerim so povezana njihova otroška doživetja. Tu se tudi srečujejo med seboj. Ti bralci prihajajo redno vsak petek zvečer ali ob sobotah. Tudi tem ni potrebno pošiljati opominov, da bi vrnili knjige. Ob obisku povedo, da morda ves mesec ne bodo doma, toda ko pridejo, obiščejo tudi knjižnico. Berejo leposlovne knjige, vendar vsakič skrbno pregledajo tudi knjižne novosti tiste stroke, ki jo študirajo. Zadovoljni so, če najdejo v knjižnici knjigo, ki so jim jo omenili ali priporočili na fakulteti ali v srednji šoli. Ta generacija bralcev je končala dvojezično osnovno šolo in obvlada oba jezika. Največ berejo v slovenščini, saj obiskujejo slovenske šole. Posegajo pa tudi po madžarskih delih, predvsem pripadniki madžarske narodnosti, med Slovenci pa tisti, ki želijo utrditi znanje madžarščine. Slovenci sežejo po madžarski knjigi tudi takrat, ko je slovenska knjiga, ki jo iščejo, izposojena, na razpolago pa je v knjižnici izvod v madžarščini.

V pionirskem oddelku je delo nekoliko drugačno. Tudi te bralce bi lahko razdelili v tri skupine — cicibane, pionirje in mladino. Zanimive so z jezikovnega vidika: bralcev, ki bi brali samo slovenske knjige, je zelo malo, bralcev, ki bi prebirali samo madžarske knjige, skorajda ni. Cicibani sicer že obiskujejo vrtec, kjer se pogovarjajo v obeh jezikih, vendar jim knjige berejo starši, bratje in sestre ali stari starši. Tako si tisti cicibani, ki izhajajo iz slovenskih družin, običajno izposojajo slovenske knjige. Otroci iz mešanih družin pa si izposojajo slovenske in madžarske knjige. Seveda to ni pravilo, saj so slikanice na policah postavljene skupaj — slovenske in madžarske. Cicibani si izbirajo knjige po ilustracijah, ne pa po jeziku. Tako se večkrat zgodi, da si slovenski otrok zaželi madžarsko slikanico in jo odnese domov, čeprav jezika še ne razume. Doma mu potem kdo, sosedovi otroci, ali kdo drug, prebere in preve-de povest.

Za najmlajše so v knjižnici organizirali pravljíčne ure. Od 8. februarja 1976 do konca aprila so imeli 13 ur, od katerih jih je bilo osem v slovenskem, pet pa v madžarskem jeziku. Uram pravljíc je prisostvovalo skupaj 292 otrok. Organizirali so jih ob sredah; vsako prvo in tretjo sredo v mesecu v slovenskem jeziku, vsako drugo in

četrto sredo pa v madžarskem jeziku. Ure pravljic so obiskovali otroci od 4. do 7. leta starosti. Takoj na začetku pa so knjižničarji naleteli na težave, saj so k slovenskim pravljicnim uram pošiljali starši madžarske narodnosti svoje otroke, ki so slabo razumeli slovenščino. Enak problem se je pojavil pri urah pravljic v madžarskem jeziku, kamor so prihajali otroci slovenskih staršev, ki niso razumeli ničesar ali pa bore malo. Knjižničarji otrok niso mogli od-sloviti; niso jim mogli povedati, naj prihajajo ob določenih urah samo tisti, katerim jezik ne dela težav, saj so jih starši pošiljali z namenom, da bi se naučili obeh jezikov. Tako bi jim bilo veliko lažje v dvojezični šoli. Skušali so najti pot, po kateri bi prišli do zaželenih uspehov. V uvodu so torej obravnavali težje, manj znane besede, ki so se pojavile v pravljici, v drugem jeziku; pri tem so se okoriščali z igro. Dosegli so, da so po takem uvodu in ob primerni motivaciji otroci lahko sledili pravljici s pazljivostjo in čustvenostjo. Ob koncu so vsebino pravljice ponovili v drugem jeziku ali pa jo izvedli dramatizirano; obnavljanje tako ni dolgočasilo otrok, ki razumejo oba jezika. To so bili seveda le poizkusi, kako naj bi oblikovali pravljичne ure, da bi spričo jezikovnih pregraj ne prizadeli čustvenega doživljanja otrok. Še naprej pa bodo knjižničarji morali uporabljati izkušnje dvojezičnih šol, da bodo prišli do najuspešnejše metode dela. Ob teh prizadevanjih se zavedajo, da bodo vsi ti otroci odšli v dvojezično osnovno šolo.

Drugačna pa je slika pri bralcih — pionirjih. Skoraj vsi si izposojajo slovenske in madžarske knjige, bodisi za obvezno branje, bralno značko, po priporočilu učitelja madžarskega ali slovenskega jezika, bodisi iz zanimanja za vsebino knjige. Dvojezična šola se je dokopala do spoznanj, v kakšni meri je treba zahtevati od otrok slovenske narodnosti znanje madžarskega jezika in narobe. Od Slovencev se seveda ne zahteva madžarski jezik v taki meri kot od Madžarov. Zato pri Slovencih ne naletimo na odpor do madžarskih knjig. Pionirji si izposojajo veliko strokovnih knjig v obeh jezikih.

Delo v knjižnici je prilagojeno ljudem, ki živijo in delajo na dvojezičnem območju. Za kritje povečanih stroškov dvojezičnega poslovanja pristojni republiški organi knjižnici ne priznavajo dodatnih namenskih sredstev, kot je to urejeno že vrsto let v šolstvu, sodstvu in v državni upravi.

V okviru lendavske knjižnice deluje šest izposojevališč, od teh dve na dvojezičnem območju. Ko bo začel voziti bibliobus, ki ga imajo v načrtu, bodo krog njenih bravcev razširili na celotno območje občine.

Med prebivalci Lendave ima knjižničarstvo stalno tradicijo, potrebujejo ga kot vsakdanji kruh. Knjižnico so v kraju ustanovili že

leta 1871; imela je čitalnico in klubske prostore. V bližnji preteklosti se knjižničarstvo res ni moglo hitreje razvijati, saj ni bilo primernih prostorov, ne knjižničarjev in denarja, pa tudi razumevanja pristojnih je bilo premalo. Zdaj pa lendavske knjižničarje čakajo zahtevne naloge, da razvijejo svoje področje kulturnih in izobraževalnih dejavnosti in tako pomagajo še bolj krepiti sožitje in prijateljstvo med narodnostmi, ki živijo v Lendavi in njeni okolici.